

Edward Stachurski

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Zdrobnienia i spieszczenia w wybranych poematach romantycznych

Autorzy opracowań z zakresu słowotwórstwa oraz monografii języka osobniczego pisarzy stwierdzają, powołując się na badania S. Rosponda i J. Zaleskiego, że zasób formantów deminutywnych wykształcił się w wieku XVI i wtedy już literaci (szczególnie M. Rej) wykorzystywali stylistycznie formacje deminutywne, ale w pełni z możliwości tych korzystali pisarze (szczególnie poeci kresowi) w wieku XVIII i w wiekach następnych (Reczek, *Deminutywa*, 381; Fr. II, 125; Lom., 61). Formacje zdrobniałe rzeczowników oznaczają małość desygnatów, a spieszczenia służą do wyrażania uczuciowego stosunku autora tekstu do opisywanych osób i rzeczy, są więc wyraźnie nacechowane stylistycznie (Kreja, *Słowotwórstwo*, 15; Reczek, *Deminutiva*, 382; Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka*, 45, 50). Badacze stwierdzają, że zdrobnienia i spieszczenia są znamienne dla języka ludowego, a chętnie stosują je poeci (Gawroński, *Wartość*, 209). Z żywej mowy potocznej czerpali takie wyrazy autorzy tych utworów, w których ściśle spleta się ludowość z sentymentalizmem (Weintraub, *O pewnej*, 155; Kn., 87).

W ośmiu wybranych poematach siedmiu romantyków (o łącznym słowniku W = 12766, zob. Stachurski, *Słownictwo*, 103) użyte zostały 352 rzeczownikowe zdrobnienia i spieszczenia (w tym 21 nazw własnych), co stanowi 2,76% tego słownika (w P.T. bez *Epilogu* 293, czyli 3,09% słownika tego utworu; w W. 36, czyli 2,07%; w Sz. 16, czyli 1,73%; w Z. 45, czyli 1,21%; w M. 25, czyli 0,85%; w P. 11, czyli 0,72%; w J. 6, czyli 0,69%; w G. 8, czyli 0,34%). Wśród uwzględnionych w tej liczbie zdrobnień i spieszczeń jest 41 takich, które z punktu widzenia dzisiejszego czytelnika poematów romantycznych należy traktować jako historyczne, gdyż doszło w nich do zatraty znaczenia zdrobniałego (Reczek, *Deminutiva*, 274). Kilkadziesiąt z nich to formacje przestarzałe i dawne (26).

Aż 228 indywidualnych (niewystępujących w innych analizowanych poematach) zdrobnień i spieszczeń rzeczowników pospolitych występuje tylko w epopei narodowej (co stanowi 68,88% takich formacji), po kilkanaście w *Wacławie* (17), w *Zamku kaniowskim* (14) i w *Marii* (12), po kilka tylko w *Szczesnej* (5) i w *Grażynie*

(2), jedno tylko w *Przedświcie* i ani jedno w *Januszu Bieniawskim*. Jest to związane zarówno z objętością tekstu i wielkością słownika poszczególnych poematów, jak też z ich profilem stylistycznym, np. w epopei jest wiele dialogów stylizowanych na mowę potoczną szlachty kresowej. Znacząca jest też w tym względzie kreacja postaci dziecięcych i kobiecych. Kilkadziesiąt zdrobnień i spieszczeń rzeczowników pospolitych wystąpiło wyłącznie w dwóch porównywanych poematach (37), kilkanaście w trzech (14), kilka w czterech (5), a tylko pojedyncze w pięciu (*dziecię/dziecie*) i w sześciu (*listek*). Nie ma takich, które wystąpiłyby aż w siedmiu czy we wszystkich ośmiu analizowanych poematach romantycznych.

Spieszczenia nazw własnych użyte zostały prawie wyłącznie w epopei narodowej (27), w tym 10 imion i nazw urzędów funkcjonujących jako imiona postaci literackiej, 8 przydomków szlacheckich, 1 nazwa etniczna, 4 nazwy broni i 1 nazwa karczmy. Tylko jedno zdrobnienie (użyte ironicznie) nazwy etnicznej jest w *Zamku kaniowskim*.

W przeglądzie tematycznym zdrobnień i spieszczeń rzeczownikowych obecnych w ośmiu porównywanych poematach romantycznych można zastosować podział zaproponowany w opracowaniu B. Krei (zob. Kreja, *Słowotwórstwo*, 158–179). Przy wyliczaniu przykładów warto uwzględnić formacje użyte przez innych autorów tworzących w XVIII i XIX wieku, dostrzeżone przez badaczy ich języka.

1) Wyrazy oznaczające osoby:

A) Nazwy ogólne: *aniołek* W. 72 (por. Ben., 37; Kn., 78); *bachurek* P.T. 365 r.; *chłopczyzna* P.T. 167 r., 258 r., 522 r. (por. Kom., 46; Kn., 84); *chłopię* przest., poet. P.T. 55 r., 368 r., 449 r., 522, M. 32 (por. Kn., 85); *działki* W. 70 r. (2 razy), Z. 49; *dziecię (dziecie)* P.T. 43 r., 104, 152 r., 155, 157, 165, 169 r., 173 r., 199 r., 247 r., 387 r., 477 r., 483 r., 484, 487, 495 r., 527 r., 557 r. (2 razy), 572 r., M. 14, 23, 37, 46 r., 86 r., Sz. 48 r. (2 razy), 61, W. 72, 73, Z. 74, 86 r., 110; *dzieciątko* W. 96, 119, 120, P. 406 (por. Kom., 43); *dziecina* W. 121 r. (por. Ben., 46, Kn., 84, Syr. I, 199); *dziecinka* W. 72, 96; *dziewczę* P.T. 118, 156, Z. 45, 72 r. (por. Syr. II, 313); *dziewczynka* M. 12, 13, P.T. 58, 397; *dziewka* daw. 'dziewczyzna, bez znaczenia ujemnego' G. 27, P.T. 480 r. (*dziewa* w Z.) (por. Chodź., 25, 85, Syr. I, 212, II, 313, Jeż, 171); *figurka* 'persona' iron. P.T. 51 r. (por. Kom., 43); (to) *goście* M 18; *mopanek* daw., met. P.T. 557; *osóbka* P.T. 55 (por. Kom., 44, Chodź., 16, 89); *pacholę* przest. M. 24 (3 razy), 44, 47 r., P.T. 58 r., 86 r., Sz. 64 (por. Kn., 85, Syr. II, 343); *panek* 'panicz' daw. G. 31 r., P.T. 8 r. (por. Kom., 41); *paniczyk* P.T. 41; *panienka* P.T. 146, 156 r. (2 razy), 162, 264 r. (2 razy), 398 r., 431 (2 razy), 468 r., 523 (por. Kn., 81, Syr. I, 207, II, 344, Chodź., 46, 89); *panięta* daw. P.T. 104 (por. Kn., 85, Słow., 173, Syr. II, 344); *staruszek* P.T. 249, 339, 340, 463, 531 (por. Kn., 80).

B) Nazwy pokrewieństwa: *braciszek* P.T. 112, 176, 225 r., *ciocia* P.T. 65 r., 72, 126, 127, 261 r., 263, 267 r. (2 razy); *córeczka* P.T. 145 (por. Kn., 82); *córka* hist. P.T. 20 r., 33 r., 104, 115, 475, 476, 481, 482, 492, 568, M. 12 (2 razy), 14 r., 48 (2 razy), J. 155 r., P. 94 (*córa* w G., M., P.T., Z.); *dziaduś* P.T. 264; *matula* przest. P.T. 429; *siostrzyczka* P.T. 375; *stryjaszek* P.T. 19, 20, 32, 396 (2 razy), 397, 398

(2 razy), 399 (por. Fr. II, 126); *synaczek* daw. W. 95 (por. Ben., 39); *synek* W. 71, 81, 89, 91, 92, 97, 111 (por. Ben., 37, Kn., 79); *wnuczka* hist. P.T. 520 r. Mieczysław Szymczak stwierdza, że niektóre z nazw stopni pokrewieństwa (m.in. *córka*, *wnuczka*) historycznie były niewątpliwie hipokorystyczne, ale „z czasem zatraciły swój ekspresywny charakter, stając się nazwami neutralnymi” (Szymczak, *Nazwy*, 193).

C) Nazwy zawodowe i godnościowe: *chłopek* P.T. 218 (por. Kn., 78, Lom., 91); *czeladka* P.T. 78, 226, 308 r. (por. Ben., 44, Kn., 80); *dziewka* ‘służąca dworska’ przest. P.T. 265 r., 577; *grafiątko* lekc. P.T. 262 (por. Kreja, *Słowotwórstwo*, 17); *księżyna* P.T. 246 r., 349 r.; *kuchcik* P.T. 108, 449, 509 (3 razy), 528, 531; *pacholik* przest. G. 37 (por. Słow., 166, Syr. I, 186); *szlachetka* lekc., pogardl. ‘o szlachcicu, zwykle ubogim, zaściankowym’ P.T. 290 (por. Słow., 171) (*szlachta* w M., P., P.T.); *żaczek* P.T. 60.

D) Nazwy własne:

– Imiona i nazwy urzędów funkcjonujące jako imiona postaci literackich: *Bartek* P.T. 342, 348; *Gerwazieniek* P.T. 370 r., 413, 476, 518; *Jankielek* P.T. 365 r.; *Maciek* P.T. 337, 338, 358 (4 razy); *Podkomorzeniek* P.T. 287; *Protazieniek* P.T. 518, 520; *Tadeuszek* P.T. 167 itd. (łącznie 10 razy); *Zosia* P.T. 172 itd. (łącznie 100 razy); *Zosienka* (*Zosienka*) P.T. 521; *Zośka* P.T. 173.

– Przydomki szlacheckie: *Brzytewka* P.T. 348 r., 355 r., 358, 361 r., 362, 414, 441; *Konewka* P.T. 348 r., 358, 361 r., 362, 367, 370, 442 (2 razy); *Kropidełko* P.T. 347; *Królik* P.T. 330, 346 r.; *Kurek* (*na kościele*) P.T. 329, 356, 551; *Mopanek* daw. P.T. 97 r., 98, 99 r. (2 razy), 100 (2 razy), 103, 298, 337 r., 359 r., 366, 554 (*Mospan* w P.T.); *Rózciczka* P.T. 427, 432; *Szydełko* P.T. 361, 414.

– Etonimy: *Laszek* Z. 57 r. (*Lach* w G., P.T., W., Z.); *Żydek* P.T. 365 (2 razy).

E) Nazwy z wyrazem ekspresywnym w podstawie słowotwórczej: *delikacik* ‘pieszczoch, niewieściuch’ przest., iron. P.T. 367; *dziecinka* W. 72, 96; *kokietka* hist. P.T. 310, 535 (*kokietka* w rymie w P.T.); *niewiniątko* hist., iron. P.T. 401 (od dawnego *niewinięta* – zob. Kreja, *Słowotwórstwo*, 101); *pieszczoszek* Z. 38, 73; *prostaczek* P.T. 258 (por. Ben., 39); *tuścioszek* P.T. 428; *trupek* W. 96 r.

2) Nazwy różnego rodzaju sprzętów, naczyń, przyrządów (też broni), pojazdów i ich części: *armatka* P.T. 319 r.; *bandurka* ‘instrument’ hist. Z. 44 (2 razy), 54; *bębenek* P.T. 261, 577 r.; *brusek* ‘kamień szlifierski’ hist. P.T. 193; *bryczka* hist. P.T. 341; *butelka* hist. P.T. 120 r., 293 r., 297, 429 (*butel* daw., reg. w P.T.); *chorągiewka* P.T. 501 r.; *czareczka* P.T. 163; *czarka* hist. Z. 53 (*czara* w Sz., W.); *czótenko* ‘małe czótno’ Z. 54 r.; *denko* P.T. 120, 223 r.; *drabinka* P.T. 415; *drążek* P.T. 575 (2 razy), 576 (3 razy), 578, 580 (2 razy); *dryndulka* hist. P.T. 45 r.; *dzbanek* Z. 57 r., 63, P.T. 407 r.; *dzwonek* P.T. 24 r., 87 r. met., 272, 426 r., 497, 512, 513, 577 (także z innym znaczeniem niż wyrazu podstawowego – por. Kreja, *Słowotwórstwo*, 18); *faska* hist. P.T. 228; *flaszeczka* P.T. 526; *flaszka* hist. P.T. 248 r., 430 r. (*flaszka* w P.T., Z.) (por. Doroszewski, *Monografie*, 69; Syr. II, 315); *fuzyjka* P.T. 243 (2 razy) (por. Filom., 34); *gałeczka* P.T. 184, 209, 347, 375 (3 razy); *gałka* hist. P.T. 542 (por. Doroszewski, *Monografie*, 69); *garnuszczyk* P.T. 121; *garnuszek* P.T. 123 r.;

igielka P.T. 409 r.; *imbryczek* P.T. 345; *kieliszek* P.T. 64 r., 163, 291, 478, 548; *kijek* P.T. 557; *kluczyk* P.T. 191; *kłębek* P.T. 260, 278, 433; *kłębuszek* P.T. 431; *kłodka* 'mała kłoda do więzienia jeńców' P.T. 436; *kociotek* P.T. 247 r., 248; *kolaska* przest. Z. 76 r. (*kolasa* w P.T.); *kołek* hist. P.T. 8, 13, 145 (por. Doroszewski, *Monografie*, 51); *kołyseczka* W. 72; *konewka* P.T. 158 r., 265 r.; *koszyczek* P.T. 145, 583 r.; *koszyk* P.T. 118 (2 razy), 120, 190; *kółko* P.T. 144; *krobeczka* reg. 'koszyczek, plecionka' P.T. 190 r., 203 (por. Chodź., 69, 86); *krzyżyk* P.T. 436, 517 (por. Kn., 84); *kulbaczka* P.T. 529; *kulka* P.T. 348, 426, 521; *kurek* met., hist. P.T. 335, Z. 102; *lornetka* hist. P.T. 177; *łopatka* P.T. 308 met., 414 r.; *łódka* Z. 56 (3 razy), 57 r., 98, 99, P. 62, 107; *łóżko* hist. P.T. 205, 429, 457, 473, 529 r., Z. 86 r., 100 (*łóże* w G., M., P.T., Sz., W., Z.); *mieszek* hist. P.T. 508 (*miech* w P.T.); *młotek* P.T. 306 r.; *młynek* P.T. 433 met. (por. Syr. I, 193, Fr., 125); *nożyk* P.T. 528; *obróżka* P.T. 530 r.; *pateczka* M. 32; *pałka* P.T. 184 r., 185 r., 310, 322; *pastka* daw. 'mała paść, potrzask' P.T. 191 (por. Słow. 174); *pieprzniczka* hist. P.T. 164 (por. Doroszewski, *Monografie*, 57); *prątek* daw. 'drut do robót ręcznych' P.T. 308 r., Z. 87 r. (por. Doroszewski, *Monografie*, 51. Jeż., 151, Słow., 174) (*pręt* w P.T., Z.); *puzderko* hist. 'małe puzdro; pudełko, skrzyneczka, szkatułka, futeralik' P.T. 247; *ramka* P.T. 180 r.; *relikwiarzyk* P.T. 467 r.; *siatka* hist. Z. 71 r., 104 r., P.T. 579 (*sieć* w M., P. P.T.); *sidełko* Z. 64 (por. Fr., 126); *stoik* P.T. 265, 526; *spodek* hist. P.T. 523 r. (*spód* w M.); *stoliczek* Sz. 49 r.; *stolik* P.T. 124, 526 r., 541; *strunka* (*strónka*) P.T. 579; *stryczek* hist. P.T. 415, 425 (por. Doroszewski, *Monografie*, 53); *strzałka* M. 29 (por. Kn., 82); *szerpentyńka* daw. P.T. 252; *szkiełko* P.T. 150 r. (por. Kn., 83); *sznurek* P.T. 11 r., 119 r., 246 r., 310, 533; *szpadka* P.T. 361, 414 r., 557; *szpilka* hist. P.T. 87, 445 r.; *świeczka* P.T. 377 r.; *tabakierka* P.T. 518, 223; *trąbka* G. 11, 12, P.T. 65, 189, 206, Z. 70, 105, J. 153; *trumienka* W. 95 r., 96 r.; *trzonek* hist. P.T. 55 r., 294 (2 razy); *worek* hist. P.T. 570, 571, Sz. 52 r. (por. Doroszewski, *Monografie*, 54); *wózek* P.T. 44 r. (por. Chodź., 95, Syr. II, 386); *zegarek* P.T. 194. Tu także nazwy własne broni: *Konewka* 'szturmak' P.T. 367, 414, 417 (2 razy); *Kropidełko* 'maczuga' P.T. 348; *Rózciczka* 'szabla' P.T. 299 r., 335 r., 336, 337, 346, 356 r., 359, 427; *Scyzoryczek* 'miecz' P.T. 299 r.

3) Nazwy różnego rodzaju pomieszczeń, budowli, zabudowań i ich części: *alkówka* P.T. 312 (por. Kn., 80, Syr. I, 193, II, 300); *apteczka* P.T. 190; *budka* P.T. 365; *chatka* P.T. 305, Z. 90 r. (por. Kn., 80); *daszek* Z. 57 r.; *domek* P.T. 130, 285, 473, 502 r. (por. Ben., 37, Kn., 78); *drzwiczki* P.T. 14 r., 286, 294, G. 36; *dworek* Sz. 52 r.; *furtka* hist. Sz. 59; *kątek* P.T. 121 r., 308 r., 402 r.; *kominek* P.T. 348, Sz. 57; *kościółek* W. 68; *kratka* P.T. 448; *łazienka* hist. W. 104 r. (*łaźnia* w P.T.); *okienko* P.T. 119 r., 147 r. 156 r. (por. Kn., 83); *ołtarzyk* P.T. 74, 467 r.; *pałacyk* P.T. 130, Sz. 59; *płotek* P.T. 14 r., 16; *pokoik* P.T. 525, 526. Tu także nazwa własna karczmy *Niedźwiadek* P.T. 256.

4) Nazwy odzieży, jej części, pościeli i ozdób: *chusteczka* P.T. 129, 190 r., 266; *chustka* hist. P.T. 166, 167, 177, 445, 472, W. 91 (*chusta* w W.); *czamarka* hist. 'dawne męskie ubranie wierzchnie' P.T. 9, 224 (2 razy) (*czamara* w Z.); *czapka* hist. P.T. 286, 310, 340, 501, 537, 544, M. 4, 5, 15 (3 razy), 16 19, 29, 31, 44, 48,

Z. 57, 99; *falbonka* daw. P.T. 526 r.; *fartuszek* P.T. 407 (por. Kn. 78); *guzik* hist. P.T. 209 r., 529, 562 r. (*guz* 'do zapinania' w P.T.); *kirejka* 'od kireja, kiereja daw. szuba, opończa' P.T. 251; *kitka* 'rodzaj ozdoby, wachlarz piór na czapce' P.T. 151, 513; *kołnierzyk* P.T. 54, 55, 533 (2 razy); *koszulka* P.T. 533; *kożuszek* met. P.T. 123; *kurtka* hist. P.T. 93, 268 r. (*kurta* w P.T.); *łańcuszek* P.T. 194 r., 526 r. (por. Kn., 78, Syr. II, 327); *maszkarka* 'maska' M. 28; *muszka* 'kokardka' P.T. 526 r.; *nitka* P.T. 339; *obrączka* hist. 'znak zaręczyn' P.T. 465 r., 485 r. (inne znaczenie niż wyrazu podstawowego – zob. Kreja, *Słowotwórstwo*, 18) (*obręcz* w J., P.T., Z.); *pasek* P.T. 88 r. (2 razy), 150 r.; *peretka* P.T. 545; *perkaliczek* P.T. 327 r.; *pierścionek* P.T. 465 r., 466, 524, 526 r., 535 r.; *poduszczyk* P.T. 529; *pończoszka* P.T. 429, 460, 525 r., 526; *pudermanik* daw. P.T. 265 r.; *rękawek* P.T. 54 r., 574 r. (por. Kn., 79); *rękawiczka* P.T. 327 r. (*rękawica* w P.); *sakiewka* przest. P.T. 442 r.; *spodniczka* daw. P.T. 532 (por. Syr. II, 368); *stanik* przest. 'gorset' P.T. 265 r.; *sukienka* hist. P.T. 13, 119 r., 145 r., 147, 272, 532, 563, 583 r., 'habit zakonny' 489 (por. Kn., 116) (*suknia* w P.T., W., Z.); *tasiemka* P.T. 558; *trzewiczek* P.T. 265, 327 r., Sz. 57 r.; *wstążeczka* P.T. 119, 517, Z. 47 (por. Słow. 176); *wstążka* hist. P.T. 14, 118, 472, 533 r. (2 razy) (*wstęga* w P., P.T., Z.); *zauszniczka* 'ozdoba' P.T. 292, 533, 583 r. (por. Słow., 171).

5) Nazwy zwierząt i ich stad – domowych: *baranek* met. P.T. 401 (por. Kn., 78); *gołąbek* P.T. 479 (por. Kn., 78); *kasztanek* 'koń' P.T. 361; *kogutek* P.T. 260, 415, 568, 583 r.; *konik* P.T. 70, 579 (2 razy), M. 5; *koziolatek* met. P.T. 63, 247; *królik* hist. P.T. 331 r., 340 (4 razy) (por. Doroszewski, *Monografie*, 166); *krówka* P.T. 228 (por. Kn., 81); *kurek* met. P.T. 62 r., 237, 238 325 r., 335 (*kur* w G., M., P.T., Z.); *kurka* P.T. 262 r., 568 r.; *owieczka* P.T. 527 r. (por. Ben., 45, Kn., 82); *piesek* P.T. 45 r., 133, 528; *psina* P.T. 131 r.; *trzódka* P.T. 340 (por. Ben., 45, Syr. II, 337); – innych: *gąsieniczka* P.T. 483; *jelonek* W. 67; *lwiątka* M. 37; *muszka* P.T. 376; *niedźwiadek* P.T. 293 (por. Kn., 78); *orlik* P.T. 438 (por. Kn., 84, Syr. I, 186, II, 341); *ptaszek* P.T. met. 119, 204, 349, Z. 50 r., 118 r. (por. Kn., 79, Filom., 34, Syr. II, 360); *ptaszę* M. 8 (por. Słow., 176, Syr. II, 360); *ptaszyna* M. 44, P.T. 243, W. 75 r., Z. 64 (por. Kn., 85); *robaczek* P.T. met. 348, 483 (por. Kom., 41, Kn., 79, Słow., 176); *rybka* met. P.T. 118 (por. Kn., 81); *sarneczka* przest. met. W. 94 (por. Kn., 82, Słow., 287); *żabka* met. P.T. 33 (por. Kn., 82).

6) Nazwy części ciała i ich ułożenia: *bródka* P.T. 534 (por. Kn., 80); *ciałko* W. 72; *czubek* 'u ptaka' P.T. 261; *dziobek* M. 89; *główka* P.T. 149, 150, 151, 152, 269, 511, met. 332 r., W. 112; *kitka* 'ogon wiewiórki' P.T. 203; *kostka* P.T. 145; *łapka* P.T. 203, 340; *minka* P.T. 397 r. (por. Kn., 81); *nóżka* P.T. 14 r. (2 razy), 54, 118 (por. Kn. 81); *oczęta* daw. P.T. 57 r., 156 r., 277 r., 525 r. (por. Kn., 85, Syr. I, 193); *oczko* P.T. 340, 375, 468, 518, W. 71 r. (2 razy), Z. 38 (por. Kn., 83, Syr. I, 193); *paluszek* W. 112 (por. Kn., 80); *pióreczko* P.T. 513 (por. Kn., 83); *piórk* P.T. 513, met. 203, M. 13 (por. Kn., 83, Filom., 65); *rączęta* P.T. 152 r., 293 r. (por. Kom., 46); *rączka* P.T. 13, 188, 189, 204, 521, 575 (por. Kn., 81); *różek* (*rożek*) P.T. 158, 253 (por. Chodź., 23, 92); *serduszko* P.T. met. 533, W. 133 (por. Kom., 46, Kn., 83); *skrzydełko* P.T. 117, 150 r., Z. 78 r. (por. Kn., 83); *twarzyczka* P.T. 205 (2 razy), W. 120 (por. Kom., 45);

usteczka W. 112; *uszko* P.T. 292 (por. Kn. 83); *wąsik* P.T. 534, Z. 47; *ząbek* P.T. 205 (por. Kn., 79).

7) Nazwy drzew, roślin i ich części: *brzezinka* P.T. 341; *brzozka* P.T. 330 r. (por. Syr. II, 304); *drzewina* M. 11, W 108 r.; *gałązka* P.T. 542 r. (2 razy), Z. 92, 99, J. 152 r. (por. Ben., 45, Kn., 80, Filom. 34); *groszek* P.T. 148 (por. Chodź., 41, 85); *gruszka* P.T. 175, 548, met. 194; *grzybek* P.T. 93; *krzaczek* M. 5 (por. Kn., 78); *krzewina* P.T. 148, 220 r., M. 46 (por. Ben., 46, Kn., 85); *kwiatek* P.T. 189, 190, 191, 518 r., Sz. 58 r., 65, W. 72, Z. 43 (por. Kn., 78); *listek* Z. 43 r. (2 razy), 48 r., 92, P.T. 153, 533, M. 46 r. (2 razy), J. met. 152, P. 92, Sz. 50 (por. Kn., 78, Słow., 168, Fr. II, 125); *marchewka* P.T. 158 r.; *murawka* Z. 88 (por. Syr. I, 193); *pączek* P.T. 152, 517, met. 532, M. met. 13, P. met. 99 (por. Kn., 79); *różyczka* met. W. 71; *snopek* P.T. 158, 512, 531, Z. 62; *strączek* met. P.T. 15, 205; *ziarenko* P.T. 379, 549 (por. Kn., 83, Syr. II, 399); *ziołko* (ziołko) P.T. 13 r., 531 (por. Kn., 83).

8) Nazwy zjawisk atmosferycznych oraz określające fizjograficznie i topograficznie teren: *chmurka* P.T. 147 r., 188 r. 509, 510, 588 r. (2 razy), Z. 37 r., 44, J. 148 (por. Kn., 80); *drożka* P.T. 271 r. (por. Chodź., 23, 84, Syr. II, 312); *drożyna* P.T. 15, M. 31 r., Z. 93; *grządką* P.T. 7 r., 14 (por. Doroszewski, *Monografie*, 69); *jamka* P.T. 305; *jeziorko* P.T. 203, 231 (por. Fr. II, 126); *lasek* Z. 93, 98 r., 118 r. P.T. 149 r. (por. Kn., 78); *miasteczko* P.T. 422; *mieścina* G. 21; *ogródek* (ogrodek) P.T. 14, 148, 149 r., 463 r., 583 r. (por. Kn., 79); *pagórek* P.T. 5, 6, 117 r., 130 r., 202 r., J. 155 r., Z. 42 (por. Doroszewski, *Monografie*, 52, Syr. II, 343); *rzeczka* P.T. 378 r., 414 r. (por. Kn., 81, Syr. I, 193); *strumyczek* M. 13 (por. Kn., 80); *wietrzyk* M. 7, 9, 38, 42, Z. 43, 53 r., 73, P.T. 512 (por. Kn. 84); *wioska* P.T. 50, 84, 137 r., 535 r., 540, 560, 566, 571, Z. 90, 98 (por. Syr. II, 384) (*wieś* w M., P.T., Sz., Z.).

9) Nazwy związane z pismem, drukiem, papierem, mówieniem i przekazem informacji, sztuką, utworami artystycznymi: *bilecik* P.T. 265 r. (por. Kom. 42, Kn., 84); *broszurka* P.T. 42; *dumka* hist. M. 4, 24 (*duma* 'smętna pieśń' w Z.); *kartka* P.T. 177, 189, 191; *książeczka* P.T. 74; *książka* hist. P.T. 13, 165, 169, 186, 361, 381, 392, 551 (*księga* w M., P.T., Sz.); *listek* 'mały list' P.T. 189; *mazurek* 'taniec' P.T. 11 r., 365 r. (2 razy), 430 r. (3 razy), 431, 583; *nowinka* P.T. 345 (por. Kom. 44); *obrazek* P.T. 15 r., 150 r., 205 r., 467 r. (2 razy), 468, M. 14 r. (por. Syr. II, 337); *piosenka* (*piosnka*) P.T. 162, 212, 223 r., 306, 500, 579 r., 580 (4 razy), Z. 40, 54, 86, 87, 88 r., 96 (3 razy) (por. Ben., 45, Kn., 81, Filom., 50, Syr., I, 194, II, 126), *piosneczka* przest., poet. M. 26 (por. Kom., 44, Kn., 82, Fr. II, 126); *powiastka* Sz. 54 (por. Filom., 151); *słówko* G. 32, P.T. 424 r., Sz. 57 (por. Kn., 83); *żarcik* P.T. 61, 64 (por. Kn., 84).

10) Nazwy różne, m.in. od podstaw abstraktów, określenia czasu, miar, potraw, pieniędzy, astronomiczne itp.: *chętka* P.T. 29, 58 (por. Kom., 43, Kn., 80); *chwilka* P. 70 r., 97, P.T. 396 r., Z. 103 (por. Ben., 45, Kn., 80, Fr. II, 126); *cząstka* P. 94, 98, 108, P.T. 27, 353 (por. Ben., 44, Kn., 80); *drwinka* P.T. 562 r. (por. Kn., 80); *dziurka* P.T. 394; *fortunka* P.T. 172; *gawędka* 'plotka' P.T. 49 r. (por. Syr. I, 193, II, 315, Jeż., 322); *głosek* W. 81, Z. 113 (por. Filom. 33, Fr. II, 125, Syr. I, 177, II, 361); *gwiazdeczka* met. W. 89 (por. Ben., 46); *gwiazdka* met. G. 13 (por. Kn., 81); *iskierka*

P.T. 481 r. (2 razy), 488, Sz. 60, Z. 69 r. (por. Kn., 81, Syr. II, 319); *kawałek* hist. P.T. 105; *kropelka* P.T. 53 (por. Ben., 45, Kn., 81); *kupka* P.T. 541 r. (3 razy), 542; *łezka* Z. 73, 76, W. 79 r. (por. Ben., 45, Filom. 50); *miłośćka* P.T. 532, Z. 90 r. (por. Ben., 44, wartość emocjonalna tego wyrazu ujemna – zob. Kreja, *Słotwórwstwu*, 12); *miodek* P.T. 523 r. (por. Kn., 78, Syr. II, 329); *ognik* P. 83 (por. Syr. I, 185, II, 340); *pensyjka* P.T. 174; *pianka* P.T. 540 r. (2 razy); *plamka* Z. 83 r.; *płomyk* P.T. 481, 533 r., P. met. 83, W. 79, Z. 44 (por. Kn., 84); *ponczyk* P.T. 429, 460 (por. Filom., 41); *portrecik* P.T. 132 (por. Ben., 39); *potrawka* P.T. 547; *promionek* daw. W. 72; *promyk* Z. 49 r., 73, P.T. 88, 497, M. met. 12, P. 103 (por. Kn., 84); *proszek* P.T. 526 (por. Kn., 79, funkcja wyrazu melioratywna – zob. Kreja, *Słotwórwstwu*, 19); *pustotka* przest. ‘zabawa’ Z. 40; *puszek* P.T. 529 r. (por. Kn., 79); *pyłek* P.T. 164, 277 (funkcja wyrazu syngulatywna – zob. Kreja, *Słotwórwstwu*, 18); *resztką* W. 97, 119, P.T. 455; *rubelek* P.T. 424 (2 razy); *sejmik* P.T. 101, 106 r., 112 r., 251, 319 r., 323, 411 r., 478, 541, r. (2 razy), 544 r. (2 razy); *skarbczyk* P.T. 571; *słoneczko* P.T. 302 (por. Kn., 83); *słonko* P.T. 339 (por. Słow., 176, Syr. II, 367); *strzępek* Z. 60; *sumka* P.T. 535; *szczątek* hist. M. 13 r., P.T. 380 r. (por. Syr. I, 213) (*szczęt* w P.T.); *sztuczka* P.T. 461 r., Z. met. 89 (por. Kn., 82); *śmietanka* P.T. 121 r.; *świątek* Sz. 58 r.; *światełko* Z. 56, 71, 73 r., M. 4, P.T. 407 (por. Kn., 83); *trościczka* daw. P.T. 466 (też w funkcji liczebnika *trościczkę* P.T. 263) (por. Chodź., 30, 94); *węzełek* P.T. 15, 486; *wiadomostka* przest. ‘błaha, mało znacząca wiadomość, plotka’ P.T. 314 (por. Syr. I, 193, II, 383, Kreja, *Słotwórwstwu*, 94); *zbiorek* P.T. 180 r.; *złomek* daw. ‘nie-wielki złom czego, ułomek, kawałek’ Z. 115, 119.

Zdrobnienia i spieszczenia występujące w tekstach ośmiu porównywanych poematów romantycznych najczęściej utworzone zostały za pomocą sufiksów: w rzeczownikach żeńskich *-ka* (127 formacji), w rzeczownikach męskich *-ek* (91), w rzeczownikach nijakich *-ko* (39). Dość liczne są rzeczowniki męskie z *-ik/-yk* (32), ponaddwukrotnie rzadsze żeńskie z sufiksem skontaminowanym *-eczka* (13). Inne sufiksy są bardzo słabo reprezentowane: w rzeczownikach męskich *-uszek* (6), *-iczek/-yczek* (5), inne w pojedynczych wyrazach: *-aczek*, *-aszek*, *-iszek*, *-uszeczek*, *-uś*; w rzeczownikach żeńskich: *-yczka* (3), *-‘a* (2), w pojedynczych formacjach: *-eńka*, *-ula*, *-uszka*; w rzeczownikach nijakich: *-qtko* (4), *-ę* (4), *-eczko* (3), w jednej formacji *-uszko*. W zdrobnieniach i spieszzeniach, które występują tylko w liczbie mnogiej, funkcjonuje kilka sufiksów: *bliźnięta*, *oczęta*, *panięta*, *rączęta*, *drzwiczki*, *dziatki*, *usteczka*. Sufiks *-ina/-yna* występuje w blisko dziesięciu formacjach o charakterze deminutywnym utworzonych od rzeczowników wszystkich trzech rodzajów, mających różnorodne zabarwienie emocjonalne: *chłopczyzna*, *drożyna*, *drzewina*, *dziecina*, *krzewina*, *księżyna*, *mieścina*, *psina*, *ptaszyna*. Sufiks ten tworzonym za jego pomocą zdrobnieniom „nadaje odcień współczucia połączonego z sympatią, politowania, a także lekceważenia” (zob. Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka*, 46, por. też Kreja, *Słotwórwstwu*, 187).

Aż 70 zdrobnień i spieszczeń (czyli 19,55%) autorzy poematów użyli tylko w pozycjach rymowych. Można zatem domniemywać, że kierowali się w doborze

wyrazowym nie tylko przydatnością stylistyczną tych formacji słowotwórczych, ale także ich walorem brzmieniowym. Zdarza się nawet forma specjalnie utworzona dla osiągnięcia rymu – niespotykana w słownikach forma w poemacie Malczewskiego: „Skoro dóm mój uczciło takie lube *goście*/ I w kielich się uderzy – i nie będziem w poście” M., 18.

Przy opisywaniu zdrobnień i spieszczeń rzeczownikowych warto też zwrócić uwagę na przymiotniki odprzymiotnikowe i zadiektywizowane imiesłowy z wykładnikami językowymi wzmożonej intensywności znaczeniowej (por. Kurkowska, *Budowa*, 93–94). To deminutywny sposób stopniowania cech i właściwości (zob. Reczek, *Deminutiva*, 374). W porównywanych poematach romantycznych wystąpiło kilka takich formacji przymiotnikowych z sufiksami: *-uchny* : *bieluchny* P.T. 147, 271 (por. Kn., 86, Fr. II, 128), *miluchny* Z. 38 r. (por. Fr. II, 128); *młodziuchny* P.T. 156, *-eńki (-enki)*: *maleńki (malenki)* P.T. 223 r., 511 r., W 95 r. (por. Ben., 73, Kn., 87, Fr. II, 128), *-uczki*: *maluczki* przest. P.T. 520 r. (por. Fr. II, 128), *-utki*: *czarniutki* P.T. 57, *malutki* M. 39 (por. Ben., 73, Fr. II, 128), *rodzoniutki* P.T. 112. Przymiotnikowe intensywa mają silne zabarwienie uczuciowe i można je traktować jako wyrazy spieszczające (zob. Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka*, 55). Zdarzają się one także w wyrażeniach przyimkowych funkcjonujących jako przysłówki: *od maleńka* P.T. 264 r., *z cichutka* Z. 37.

Należy podkreślić, że zgrubienia rzeczowników o wydźwięku pejoratywnym są bardzo rzadkie w epice romantycznej – w ośmiu analizowanych poematach wystąpiło ich zaledwie około dziesięciu (*cielsko*, *grablisko* daw., reg., *imionisko* ‘przezwisko, przydomek’ w rymie, *Niemczysko*, *panisko*, *zamczysko*, *zielsko*, *Żydzisko* w rymie, *szlach*, *szlachciura* (w rymie), a więc na jedno zgrubienie w tych tekstach poetyckich przypada około 35 zdrobnień i spieszczeń. Podobnie rzadkie są zgrubienia w języku utworów Fredry (por. Fr. II, 129).

Używanie przez pisarzy w utworach literackich zdrobnień i spieszczeń ma różnorodną motywację. Przyczyny mogą być ściśle literackie, np. w poezji formacje takie są tradycyjnie częstsze niż w prozie. Użyte przez autorów poetyzmy są przydatne dla podniesienia stylu, np. *chłopię*, *dziecię (dziecie)*, *oczęta*, *piosneczka*, *ptaszę*. Poetyckości tekstu służą liczne metafory i porównania, których komponentami są formacje deminutywne, np. połączenia wyrazowe o znaczeniu przenośnym: *główki* ćwieków P.T., 332, *fuzyjka* ptaszyna P.T., 243, *iskierka* czucia P.T. 481, *dziecię* śmierci pożaru Z., 110, ryś wydyma się *kłębuszkiem* P.T., 474, *listków* namiot J., 152, woda dniewprowa częstym całunkiem o pierś *łódki* pluska Z., 56, śmierć *matuła* P.T. 429, *pączek* marzenia M., 13, *płomyk* życia P.T. 481, *promyk* nadziei Z., 73, *synek*, róża złota W., 89, *szczętki* pałacu szczęścia M., 13, *światelko* spojrzenia Z., 73, cień obłoku gnany od *wietrzyka* Z., 53., *wietrzyk* harmonią pieśni jej powiewa Z., 43, *wstążki* stokrotek P.T., 14. W porównaniach rzadko zdrobnienia występują jako człon pierwszy, np.: *córka* jak anioł P.T., 104, *pagórki* ponętne jak jej pierś dziewicza Z., 42, *ząbki* jak perły P.T. 205. Zwykle zajmują drugie miejsce, np. dusza jak *aniołek* W., 72, surojadki niby *czareczki* P.T., 163, strumień jak *dziecię* P.T., 165,

dzieci jak *gąski* P.T., 157, gruby zegarek jak *gruszka* P.T., 194, kapelusze jak *grzybki* P.T., 93, lampa jak *gwiazdka* G., 13, Hrabia jako *niedźwiadek* P.T., 293, duchy jak *ogniki* P., 83, 99, [Jacek Soplica] milczał jak *owieczka* P.T., 479, pierś jako *pączek* P.T., 533, pieśń jak *pieszczoszek* Z., 73, purchawka jak *pieprzniczka* P.T., 164, radość jak *promyk* M., 12, dziecko jako *różyczka* W., 71, Tadeusz czuł się rzeźwym jak *ptaszek* P.T., 204, Polacy jak *ptaszyny* płochy Z., 64, promienie słońca jak *sarneczki* złote W., 94, papiloty niby srebrzyste *strączki* P.T., 205, radość jak *światelko* M., 4, domysłów tysiące jako *żabki* P.T., 33, Tadeusz jak *żaczek* P.T. 60. W obu członach porównania zdrobnienia występują wyjątkowo, np. *kitka* jak *piórko* P.T., 203, *szpadka* jak *kijek* P.T., 557.

Zdrobnienia służą między innymi do modelowania poetyckich obrazów przyrody. Autorzy analizowanych poematów romantycznych wykorzystali w tym celu np. takie wyrazy: *brzezinka*, *drzewina*, *krzaczek*, *krzewina*, *lasek*, *gałązka*, *listek*, *pączek*, *kwiatek*, *murawka*, *pagórek*, *jeziorko*, *rzeczka*, *strumyczek*, *światelko*, *słonko*, *słoneczko*, *promionek*, *chmurka*, *ptaszek*, *ptaszę*, *ptaszyna*, *jelonek*, *orlik*, *sarneczka*, *żabka*. Wyraźne są różnice w tonacji i nastroju kreowanych obrazów między przedstawicielami tak zwanej szkoły litewskiej i szkoły ukraińskiej w polskiej poezji romantycznej (por. Wilkoń, *Styl*, 42). Dla ukazania tych różnic warto porównać obrazy z wykorzystaniem zdrobnień *chmurka* (w 3 poematach) i *listek* (w 6 poematach) w Mickiewiczowskiej epopei i w poematach innych romantyków.

Mickiewicz prezentuje dynamiczne i optymistyczne opisy przyrody, wykorzystując metaforę i rozbudowane porównania metaforyczne: „te białe *chmurki*, jak odmienne! / Zrazu jak stada dzikich gęsi lub łabędzi, / A z tyłu wiatr jak sokoł do kupy je pędzi; / Ściskają się, grubieją, rosną, nowe dziwy! / Dostają krzywych karków, rozpuszczają grzywy, / Wysuwają nóg rzędy i po niebios sklepie / Przelatują jak tabun rumaków po stepie; / Wszystkie białe jak srebro, zmieszały się – nagle / Z ich karków rosną maszty, z grzyw szerokie żagle, / Tabun zmienia się w okręt i wspaniale płynie / Cicho, z wolna, po niebios błękitnej równinie!” P.T., 188. W opisie wschodu słońca: „z boku *chmurka* biała, sama jedna, / Podlatuje i skrzydła w błękicie zanurza, / Podobne do nienakładających piór Anioła Stróża, / Który nocną modlitwą ludzi przytrzymał / Spóźnił się, śpieszy wracać między spółniebiany” P.T., 509. W opisie zachodu słońca: „Okrag niebios gdzieniegdzie *chmurkami* zasłany, / U góry błękitnawy, na zachód różany; / *Chmurki* wróżą pogodę, lekkie i świecące, / Tam jako trzody owiec na murawie śpiące, / Ówdzie nieco drobniejsze, jak stada cyranek” P.T., 585. *Pan Tadeusz* jest określany „pieśnią życia, pieśnią pogodną i ku urokom życia zwróconą” (Wilkoń, *Styl*, 42).

W poematach Goszczyńskiego i Zaleskiego obrazy są szkicowe i wywołują ponury nastrój: „Bo przykry wicher pośród murów świsnął / I mgliste jęły podnosić się *chmurki*” Z., 37; „Jak cienie *chmurek* mającą w krąg *laski*. / Lecz z przeciwnego dniewowego brzeża, / Jak nawałnica, gdy się na świat zwała, / Grożąca ciemność czarny bór zalega” Z., 44; „*Chmurki* pod słońcem wędrują drobne / I na okropne pobjowisko / Rzucają cienie czarnożałobne” J., 148.

Wyjątkowo w rapsodzie Zaleskiego zdrobnienie *listek* jest komponentem pogodnego pejzażu: „Tam przez rozpięte brzóz, wierzb *gałązki*/ Pod szeleszczących *listków* namiotem,/ Srebrzy się strumień przejrzysty, wąski,/ Kłócąc się z wiatry dźwięcznym klekotem” J., 152. W poemacie Goszczyńskiego wyraz ten służy do podkreślenia samotności kozackiego atamana Nebaby, który w napięciu oczekuje bezskutecznie na ukochaną Orlikę: „A zakochany, w oku, w uchu wszystkich,/ Tak w okrąg strzela okiem i uszyma,/ Czy wiatr przeleci, czy upadnie *listek*,/ Kochane widmo marzy jego dusza!” Z., 48. W lesie nasłuchuje: „Nic tu nie widać, nie słyhać nikogo;/ Chyba się *listek* odezwie pod nogą” Z., 92. Ponury jest w tym utworze zachód słońca: „Ten *listek*, taki świeży, żalu nie wyszepnie./ Gdy z rodzinnej *gałązki* wicher go odetnie/ I na wywiędłej braci jeszcze dzisiaj skona!/ Żegnam cię więc, o gwiazdo, przed smutnym noclegiem;/ Jękiem *listka*, co głuchnie nad ogłuchłym brzegiem” Z., 43.

Poetycki i psychologiczny obraz z tym wyrazem stworzył w swym poemacie Malczewski: „W tym ciemnym ludzkich uczuć i posępnym lesie,/ Dla jednych czas powoli odrętwienie niesie;/ Gubią *listek* po *listku*, aż w późnej jesieni/ Jak mszyste, głucho dęby stoją obnażeni” M., 46. W eposie zdrobnienie to występuje w opisach wyglądu postaci, np. Hrabiego buszującego w ogrodzie: „Na włosach *listki* ziela i kosmyki trawy,/ Które Hrabia oberwał pełznąć przez zagony,/ Zieleniły się jako wieniec rozpleciony” P.T., 153; jako składnik metafory w opisie ludowego stroju Zosi na zaręczynach: „Gorset także zielony, różowemi wstęgi/ Od łona aż do szyi sznurowany w pręgi;/ Pod nim pierś jako *pączek* pod *listkiem* się tuli” P.T., 533. Jako składnik porównania, ale z ironicznym zabarwieniem funkcjonuje ten wyraz w opisie stroju bohaterki tytułowej powieści poetyckiej Norwida: „trzewik z białego atlasu,/ Choćby do lilii *listka* był podobny,/ Zeszpecić musi pół-owal obcasu” Sz., 50.

Parodystycznemu ujęciu strojenia się Telimeny za pomocą nowego narzeczonego służy wyjątkowe nagromadzenie zdrobnień: „Teraz bawił tam Rejent cudnie wystrojony/ I usługiwał damie, swojej narzeczonej,/ Biegając i podając sygnety, *łańcuszki*/ *Słoiki* i *flaszeczki*, i *proszki*, i *muszki*” P.T., 526.

Innych zdrobnień użył Goszczyński, cieniuąc psychologiczny profil swoich bohaterów – Orliki: „Niby jej *wietrzyk*, co przez szyby dmucha,/ Niósł od przyjaźni słowa pociech miłe;/ Powoli widać w poruszeniach siłę;/ *Promyk* nadziei w spojrzenia *światelku*,/ Tęcza radości mgliła się z jej czoła” Z., 73; – budzącego się i znów zasypiającego rządcy: „I znów, od zmysłów popłoszone zgiełku,/ Cichnące czucia wróciły do łona; / Tak zgraja piskląt, od kani spłoszona/ Tuli się ufnie w matczy-nem *skrzydełku*” Z., 78.

Widoczne jest też uzależnienie tego chwytu stylistycznego od prądu literackiego, np. w utworach sentymentalnych obserwuje się zwiększoną frekwencję formacji deminutywnych, to tak zwana maniera sentymentalna. Niektórzy badacze zauważają, że młody Mickiewicz, będąc pod wpływem sentymentalizmu, w baladach bardzo często używał deminutywów, ale z czasem tej manieri się pozbył

(por. Weintraub, *O pewnej*, 161). Ballady mają ludowy charakter i dlatego „pomniejszanie świata” w nich zdrobnieniami jest bardziej uzasadnione niż w powieściach poetyckich, np. w napisanej w tym samym okresie *Grażynie* poeta użył mało takich formacji wyrazów (tylko około dziesięciu). U autorów kresowych dodatkowo ważną przyczyną używania zdrobnień i spieszczeń może być fakt, że w polszczyźnie kresowej, podlegającej wpływom ruskim, jest takich wyrazów dużo (por. Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka*, 51, Kn., 77, Fr. II, 125, Syr. I, 193).

Śladów sentymentalnego ujmowania elementów przyrody można się dopatrywać w niektórych opisach w eposie, np. we fragmentach: „Bliżej siedzi wiewiórka, orzech w *łapkach* trzyma,/ Gryzie go i zawiesiła *kitkę* nad oczyma,/ Jak *piórko* nad szyszakiem u kirasyjera” P.T., 203; „Na ten świst rój *królików* spod ziemi wytrysnął./ Jako narcyzy nagle wykwitłe nad trawę,/ Bielą się długie słuchy; pod niemi jaskrawe/ Przeświecają się *oczki* jak krwawe rubiny/ Gęsto wszyte w aksamit zielonej darniny./ Już *króliki* na *łapkach* stają, każdy słucha,/ Patrzy, na koniec cała *trzódka* białopucha/ Bieży do starca” P.T., 340.

Charakter religijny mają metaforyczne obrazy w poemacie Krasińskiego, w których funkcjonują deminutywa, np. Matka Boska jako Królowa Polski: „Twarz z powietrza się wyrывa,/ Twarz – czy widzisz? – Anielicy!/ Jak *gwiazdeczka* na ciemnicy,/ W górze, w górze zawieszona./ Wschodzi – weszła – tli – drga – płonie!/ Ot! Z błękitów i szkarłatów/ Już otęcza ją przesłona!/ Na tle z pereł, na tle z kwiatów/ Diamentowa lśni korona.../ W krzyż na piersiach zwite dłonie/ Złote gwiazdy na jej łonie” P., 85; duchy ojców: „Na opokach się wieszają; / Jak *płomyki* – jak *ogniki*,/ To się wznoszą, to zniżają!” P., 83; perspektywy kobiety w nowym porządku społecznym: „Nie ma także podrzędnicy,/ Bo niewieście w końcu serce/ Po lat długich poniewierce/ Błysło z *pączka* tajemnicy” P., 99; wyjątkowe zadanie wyznaczone przez Boga dla prochów patriotów w umierającym świecie: „My jak prochy – my jak pyły –/ I wyniosłeś nas z mogiły,/ I nam rzekłeś: <O tej porze/ Z was Ja wszystko nowe tworzę> –/ Prochy, lecim już w przestrzenie –/ I w pionach Twego głosu:/ <Światło, stań się!> – śród chaosu/ Z prochów stały się – promienie!/ I do świata, który kona,/ Tyś nas posłał nazad w gości,/ By, *promyki* z Twego łona,/ My świadczyli o przeszłości!” P., 102–103.

W tekstach literackich formacje deminutywne są wykorzystywane jako środek służący do charakteryzacji kreowanych postaci. Weintraub podkreślił, że Mickiewicz, wyzwoliwszy się z wpływów sentymentalnych, w *Panu Tadeuszu* oszczędnie posłużył się deminutywami nie tylko w opisach Hrabiego i Telimeny, ale też Zosi – postaci poematu, do której „czuł najwięcej sentymentu”. Jednak na potwierdzenie tej konstatacji badacz wymienił tylko cztery zdrobnienia odnoszące się do tej bohaterki (zob. Weintraub, *O pewnej*, 161), podczas gdy w tekście eposu jest ich ponad dwadzieścia. Sama forma *Zosia* wystąpiła sto razy, tylko raz Sędzia użył formy *Zośka*, a Protazy formy kresowej *Zosienka*. Do scharakteryzowania tej dorastającej bohaterki poeta użył w narracji odautorskiej i w dialogach takich formacji: *dziewczę, dziewczynka, panienka, główka, nóżka, oczęta, oczko, rączęta,*

rączka, serduszko, twarzyczka, ząbki, strączki (o włosach), *trzewiczek, pończoszka, pudermanik, spodniczka, sukienka, stanik, koszulka, kołnierzyk, wstążeczka, chusteczka, łańcuszek, zauszniczki*. Do niej odnoszą się intensywa przymiotnikowe: *bieluchna* (*sukienka*), *maluczka* (*dziewczyzna*), *młodziuchna* (*dziewczyzna*). Warto w tym miejscu przytoczyć fragmenty dwóch poetyckich opisów tej bohaterki na tle ogrodu, widzianej przez zachwyconych nią mężczyzn – oczyma Tadeusza: „założyła ręce/ Na piersiach, przydawając zasłony *sukience*./ Włos w pukle nie rozwiły, lecz w *wężełki* małe/ Pokręcony, schowany w drobne *strączki* białe,/ Dziwnie ozdabiał głowę, bo od słońca blasku/ Świecił się jak korona na świętych *obrazku*” P.T., 15; oczyma Hrabiego: „Od skroni powiewały dwie *wstążki* różowe/ I kilka pukłów świątłych, rozwitych warkoczy;/ Na rękę miała *koszyk*, w dół spuściła oczy;/ Prawą rękę podniosła, niby do chwywania;/ Jako *dziewczę*, gdy *rybki* w kąpieli ugania/ Bawiące się z jej *nożką*” P.T., 118. W opisie ludowego stroju Zosi na zaręczynach okazały się przydatne (poza już dwoma cytowanymi) takie zdrobnienia: *spodniczka, wstążka* (2 razy), *koszulka, kołnierzyk* (2 razy), *zauszniczki, serduszko i płomyk* P.T., 533.

Mniej zdrobnień i spieszczeń służy kreacji postaci Telimeny: *osóbka, nożka, rączka, oczęta, sukienka, falbonka, rękawek, kołnierzyk, pończoszka, pierścioneł* i charakterystyczne dla sposobu bycia tej bohaterki zdrobnienie *kokietka* (w rytmie także *kokietka*). Również w opisie tej postaci funkcjonują dwa intensywa przymiotnikowe: *bieluchna* (*pończoszka*), *czarniutki* (*oczęta*). Echa uwielbienia Jacka Soplidy dla córki Stolnika Ewy są obecne w użytych przez umierającego księdza Robaka porównaniach jej do (*łagodnego*) *gołąbka*, (*motylego*) *robaczka* i (*wiosennej*) *gąsieniczki*.

Z oczywistych względów zdrobnienia i spieszczenia nie bardzo się przydają do charakteryzowania postaci męskich. Nawet obdarzony sympatią autora bohater tytułowy epepei, którego imię zdrobnione zostało 10 razy (*Tadeuszek*), ma w swojej charakterystyce takich form tylko kilka – w narracji *panek* i *żaczek* (w porównaniu), a w wypowiedziach Telimeny użyte ironicznie *niewiniątka, baranek*, z politowaniem – (*pocziwy*) *chłopczyzna* i krytycznie *prostaczek*. Natomiast Hrabiego wyróżniają tylko: *wąsik* (*poczerniony*) i *bródka* (*hiszpańska*).

Formy zdrobnień są przejawem pieśczośliwego stosunku dorosłych do dzieci (Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka*, 51). W poemacie Słowackiego *Wacław* wykreowana jest tragiczna postać poetycko utalentowanego chłopca Eoliona, między innymi za pomocą takich wyrazów: *dziecię, dzieciątko, dziecina, dziecinka, synaczek, synek, trupek, ciałko, główka, oczko, paluszek, serduszko, twarzyczka, usteczka, kołyseczka, trumienka*. Stosunek emocjonalny autora do tego dziecka ujawnia się także w porównaniach i metaforach, których komponentami są: *aniołek, głossek* (*serafina*), *gwiazdeczka, ptaszyna, różyczka*. Tak mówi do księdza o swym synku Wacław: „Myślałem, że mu *skrzydełka* motyla/ Z ramion wyrosną, że *główka* zaświeci/ Ogniem niebieskim i w niebo uleci;/ Bo na *paluszkach* wstał” W., 112. Telimena tak zwraca się do swej trzynastoletniej wychowawicy: „Kochana *Zosiu*,

[...] czas rzucić indyki i kurki; / Fi! To godna *zabawka* dygnitarskiej córki! / [...] Ja wiem lepiej, jak długo trzeba się sposobić / *Panience*, by wyszedłszy na świat, efekt zrobić. / Wiedz, *Zosiu*, że kto rośnie na widoku ludzi, / Choć piękny, choć rozumny, efektów nie wzbudzi, / Gdy go wszyscy przywykną widzieć od *maleńka*. / Lecz niechaj ukształcona, dorosła *panienka* / Nagle ni stąd, ni zowąd przed światem zabyłśnie, / Wtenczas każdy się do niej przez ciekawość ciśnie” P.T., 262, 264.

Jako modna i egzaltowana kobieta Telimena także w innych swych wypowiedziach chętnie używa zdrobnień i spieszczeń, co można uznać za rys indywidualny jej języka osobniczego. Tak na przykład rozpoczyna opowiadanie o swoim pobycie w Petersburgu: „Mieszkałam w *pałacyku* tuż nad Newą rzeką, / Niezbyt blisko od miasta i niezbyt daleko, / Na niewielkim, umyślnie sypanym *pagórku*. / Ach, co to był za *domek*! Plan mam dotąd w *biórku*” P.T., 130. Wspomina przy tym swego pieska bonończyka: „Ach, była to rozkoszna *psina*! / Miałam ją w podarunku od księcia Sukina / Na pamiątkę; rozumna, żywa jak wiewiórka, / Mam jej *portrecik*, tylko nie chcę iść do *biórka*” P.T., 131–132. Tak myśli ona o bohaterze tytułowym epopei: „A Tadeusz? *prostaczek*! Poczciwy *chłopczyzna*” P.T., 130; wzburzona brakiem jego wzajemności w uczuciach i obawą przed ujawnieniem ich romansu zwraca się do niego ironicznie: „*Niewiniątko*! *baranek*! Ja, będąc kobietą, / Jeśli z miłości nie dbam, choćby mnie odkryto, / Choćby mnie osławiono; a ty, ty mężczyzna?” P.T., 401. W innych jej wypowiedziach występują takie wyrazy: *braciszek*, *dziaduś*, *dziecię*, *pensyjka*, *ramka*, *zbiorek*.

Wykorzystywanie w wypowiedziach szlachty na Kresach zdrobnień i spieszczeń to cecha regionalna, nic więc dziwnego, że poeta naśladuje ten zwyczaj w wypowiedziach kreowanych postaci szlachciców w Soplicowie, np. Sędzia poza spieszzeniami imion *Tadeuszek* i *Zosia* użył też takich wyrazów pospolitych: *domek*, *apteczka*, *armatka*, *kasztanek*, *sejmik*, *dziewczynka*, *minka*, *niedźwiadek*, *obrączka*, *pierścionek*, *króciuchna* (oferta); ksiądz Robak poza czułymi wyrazami w swych wspomnieniach o córce Stolnika w innych wypowiedziach stosuje takie: *matula*, *dziecię*, *córka*, *owieczka*, *iskierka*, *płomyk*, *obrączka*, *kieliszek*, *ponczyk*, *mazurek*, *tłuścioszek*; w wypowiedziach Zosi: *ciocia*, *obrazek*, *pokoik*, *stolik*, *kogutki*, *kurki*; w wypowiedziach Tadeusza: *stryjaszek*, *panienka*, *chwilka*, *troszeczka*; Rejent w opisie swego rządu końskiego: *kulbaczka*, *poduszeczka*, *puszek*, *guziki*; Asesor zachwala swoje *obróżki*, a swoją strzelbę nazywa *fuzijką* i *ptaszyną*; Podkomorzy ironicznie do Hrabiego podczas kłótni: *grafiątko*, *uszko* (delikatne), *zauszniczki*. Także Jankiel nie odstaje od językowego zwyczaju i w swym zaproszeniu do szlachty stosuje takie formy: *Jankielek*, *Żydek*, *bachurek*, *budka*, *mazurek*.

Dokonana analiza tekstów ośmiu poematów romantycznych prowadzi do wniosku, że zdrobnienia i spieszczenia mają w nich znaczny udział ilościowy i pełnią różnorakie funkcje stylistyczne. Ujawniły się w tym zakresie różnice między epopeją narodową a innymi poematami, w tym także historyczną powieścią poetycką Mickiewicza, czyli *Grażyną*. Wyraźną motywację użycia formacji deminutywnych i hipokorystycznych wykrywamy zarówno w narracji odautorskiej

(poetyckie opisy przyrody i kreowanych bohaterów, szczególnie dzieci – najpełniej w *Wacławie*, oraz kobiet – najszerzej w *Panu Tadeuszu*), jak i w dialogach (stylizacja na mowę potoczną wypowiedzi kresowych szlachciców i indywidualizacja języka osobniczego niektórych bohaterów), przy czym można się dopatrywać śladów manieri sentymentalnej w tym względzie. Ujawniły się też różnice stylistyczne dotyczące zastosowania tej warstwy wyrazów w obrazowaniu poetyckim między „szkołą litewską” (zapoczątkowaną epopeją narodową Mickiewicza) i „szkołą ukraińską” („opartą na ludowości i mitologii Dzikich Pól i jarów, tajemniczości i motywach nieustających wojen” – por. Wilkoń, *Styl*, 42). Dla celów poetyckiej ironii takie formacje słowotwórcze wykorzystane są w narracji powieści poetyckiej Norwida oraz w wypowiedziach niektórych bohaterów epopei narodowej. Po przejrzeniu opracowań języka osobniczego pisarzy okazało się, że sporo z formacji deminutywnych obecnych w poematach romantycznych występuje także w utworach innych autorów piszących w XVIII i XIX wieku.

Rozwiązanie skrótów

Tytuły analizowanych poematów

- G. – A. Mickiewicz, 1994, *Grażyna*, [w:] A. Mickiewicz, *Poematy*, Warszawa, s. 9–66.
- J. – J.B. Zaleski, 1877, *Janusz Bieniawski*, [w:] J.B. Zaleski, *Pisma*, wydanie zbiorowe przejrzone przez autora, t. 1, Lwów, s. 142–156.
- M. – A. Malczewski, 1945, *Maria*, Kraków.
- P. – Z. Krasiński, 1922, *Przedświt*, oprac. J. Kleiner, wyd. 2, Kraków.
- P.T. – A. Mickiewicz, 1972, *Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, wyd. 7, oprac. S. Pigoń, Wrocław.
- Sz. – C. Norwid, *Szczesna*, [w:] C. Norwid, *Dwa poematy miłosne*, oprac. J. W. Gomulicki (b.r.w.), s. 41–65.
- W. – J. Słowacki, 1839, *Wacław*, [w:] J. Słowacki, *Trzy poemata*, Paryż, s. 63–121.
- Z. – S. Goszczyński, *Zamek kaniowski*, oprac. B. Janusz, Lwów (b.r.w.).

Opracowania

- Ben. – T. Brajerski, 1961, *O języku Pieśni Konstancji Beniśławskiej*, Lublin.
- Chodź. – H. Turska, 1930, *Język Jana Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze północno-wschodniej Rzeczypospolitej*, Wilno.
- Doroszewski, *Monografie* – W. Doroszewski, *Monografie słowotwórcze – Formacje z podstawowym -k- w części sufiksalnej*, „Prace Filologiczne”, t. 3, 1928, s. 1–261.
- Filom. – Z. Kawyn-Kurzowa, *Język filomatów i filaretów. Słowotwórstwo i słownictwo*, Wrocław 1963.
- Fr. II – J. Zaleski, *Język Aleksandra Fredry, cz. II: Fleksja, składnia, słowotwórstwo, słownictwo*, Wrocław 1975.
- Gawroński, *Wartość* – A. Gawroński, *Wartość uczuciowa deminutiwów*, [w:] A. Gawroński, *Szki-ce językoznawcze*, Kraków 1928, s. 199–217.
- Jeż. – W. Doroszewski, *Język Teodora Tomasa Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). Studium z dziejów języka polskiego XIX wieku*, Warszawa 1949.

- Kn. – J. Brzeziński, *Język Franciszka Dionizego Książczaka*, Zielona Góra 1976.
- Kreja, *Słowotwórstwo* – B. Kreja, *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na -ik, -k-, -isko i -ina*, Gdańsk 1969.
- Kurkowska, *Budowa* – H. Kurkowska, *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*, Wrocław 1953.
- Kurkowska, Skorupka, *Stylistyka* – H. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa 1959.
- Reczek, *Deminutiva* – S. Reczek, *Deminutiva polskie. Charakterystyka, rozwój funkcji stylistycznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie”, z. 3(5), „Nauki Humanistyczne”, 1968, s. 373–386.
- Słow. – A. Boleski, *Słownictwo Juliusza Słowackiego (1825–1849)*, Łódź 1956.
- Syr. I, II – J. Trypućko, *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*, t. I–II, Uppsala 1955.
- Szymczak, *Nazwy* – M. Szymczak, *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzimego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa 1966.
- Urbańczyk, *Dwa* – S. Urbańczyk, *Dwa przyczynki do znajomości polskich deminutiwów*, Sprawozdania PAU, t. XLV: 1939–1944, numer zbiorowy, s. 15–18.
- Weintraub, *O pewnej* – W. Weintraub, *O pewnej młodzieńczej manierze Mickiewicza*, „Język Polski”, t. 19, 1934, s. 152–162.
- Wilkoń, *Styl* – A. Wilkoń, *Styl kresowy Mickiewicza*, [w:] *Mickiewicz i Kresy. Rozprawy przedstawione na międzynarodowej sesji naukowej w Krakowie 4–6 grudnia 1997*, red. Z. Kurzowa, Z. Cygal-Krupa, Kraków 1999, s. 33–42.

Inne

daw. – dawny

hist. – forma wyrazu z zatrąą wyraźnego znaczenia deminutywnego

iron. – ironicznie

książk. – książkowe

lekc. – lekceważąco

met. – metaforycznie

pogardl. – pogardliwie

por. – porównaj

przest. – przestarzałe

r. – pozycja rymowa

reg. – regionalizm

zob. – zobacz

Diminutives and Affective Forms in Selected Romanticist Poems

Abstract

The article tries to characterise diminutives and affective forms both in terms of quantity and quality. It analyses eight poems written by seven Polish writers of the Romanticism period. The analysis is based on the assumptions of B. Kreja and presents the classification of derivational forms according to: words describing people (general names, relatives family names, professional and formal names, proper names, names with expressive forms in the root); names of tools; utensils, equipment (also weapons); vehicles and their parts; various structures, buildings, constructions and their parts; names of garments, beddings and linens, names of animals and their groups; names of body parts and their positioning; names of trees and plants and their parts; names of natural phenomena and of topographic shapes; names relating to writing, printings, paper, speaking and conveying information, art, artistic forms; various names of abstracts; time; measures; dishes; money; astronomical terms; etc. Additionally, attention has been paid to the function of these diminutives and affective forms within the analysed poems.

Key words: diminutives, affective forms, romanticist poems